

Краязнаўства на беларускіх землях у перыяд Расійскай імперыі (1772/1795 — 1917 г.)

Развіццё краязнаўчага руху ў 1772/1795 — 1864 г.

У некаторых грамадскіх арганізацыях нягледзячы на кароткі час іх існавання адбылася эвалюцыя ад касмапалітычна-рацыяналістычнай арыентацыі да патрыятычных настрояў. Члены таварыстваў філаматаў, «прамяністых», філарэтаў рыхтавалі сябе да змагання за нацыянальную незалежнасць народаў. Віленскія шубраўцы на чале з К. Контрымам пачалі дыскусію аб новым змесце паняцця «народ», пачалі абмяркоўваць шляхі паляпшэння сацыяльна-эканамічнага становішча краю. Іх праціўнікі традыцыяналісты рамантызавалі мінулае. Умацавалася думка аб тым, што кожнаму народу неабходна захоўваць сваю індыўідуальнасць. Таму ўдзел у таварыствах, якія непасрэдна не вызначалі мэтай краязнаўства ў якасці галоўных, спрыяў звароту некаторых іх членаў да краязнаўчай працы. Пасля разгрому таварыства філаматаў займацца аматарскай дзейнасцю ў арганізаваных формах стала немагчымым.

Выступленне дзекабрыстаў выклікала новыя жорсткія меры ўладаў, накіраваныя на кантроль грамадскага жыцця. Цяпер для ўтварэння арганізацыі неабходны былі дазвол імператара, таварыствам забаранялася любая грамадска-палітычная дзейнасць. Такое

стаўленне дзяржавы рэзка абмяжоўвала функцыянаванне легальных грамадскіх арганізацыяў. Але прыйшоў час для стварэння арганізацыяў, статутныя мэты якіх былі бліжэй да задачай краязнаўства.

У 1824 г. былі створаныя Віцебскае і Магілёўскае вольныя эканамічныя таварыствы, аб'яднаныя ў 1825 г. у Беларускае вольнае эканамічнае таварыства. Гэта былі першыя дазволеныя арганізацыі, якія вызначылі ў якасці мэтай дзейнасці паляпшэнне рэгіянальнай сельскай гаспадаркі, ахову здароўя і магчымую дапамогу дробнай шляхце, якая не даказала свае правы на перавод у лік расійскіх дваранаў. З-за немагчымасці разгарнуць усе вызначаныя кірункі дзейнасці таварыства засяродзілася на сельскагаспадарчых пытаннях. Вынікі даследаванняў таварыства знайшлі адлюстраванне ў зборніку «Летопись Белорусского общества сельских хозяев» (1841), які змяшчае матэрыялы аб флоры, шкодніках сельскай гаспадаркі і інш. Гэтае таварыства дабілася адкрыцця ў 1840 г. у Горках Магілёўскай губерні земляробчага вучылішча.

Буйнейшым аматарскім гуртком быў гурток графа Мікалая Пятровіча Румянцава (1754–1826), чалавека выдатна адукаванага, з вытанча-

ным густам і апантанасцю калекцыянера. Велізарнымі землямі на Беларусі быў узнагароджаны яго бацька П.А. Румянцаў-Задунайскі, адзін з найбуйнейшых военачальнікаў Кацярыны II. Мікалай Пятровіч абраў цывільную кар'еру: служыў дыпламатам, міністрам камерцыі, быў пажыццёвым дзяржаўным канцлерам. Паводле яго волі добраўпарадкаваўся і прыгажэў Гомель, які быў адным з любімых уладанняў Румянцава. Выйшаўшы ў адстаўку, ён цалкам захапіўся навуковымі пошукамі і згрупаваў вакол сябе даследчыкаў-энтузіястаў. Сярод іх былі вядомыя археографы, крыніцазнаўцы, бібліяграфы П.М. Строеў, К.Ф. Калайдовіч, А.Х. Вастокаў, П.І. Кепен, Ф.П. Адэ-лунг. Да ліку бліжэйшых супрацоўнікаў Румянцава ў Беларусі належалі праваслаўны святар І.І. Грыгаровіч і чыноўнік М.Р. Гартынскі. Румянцаў ахвяраваў вялікія сумы на пошукі старажытных дакументаў і іх публікацыю. Ад сваіх беларускіх супрацоўнікаў Румянцаў чакаў знаходак чаго-небудзь «исконно русского», таму фінансаваў экспедыцыі з археографічнымі мэтамі ў каталіцкія і уніяцкія храмы і кляштары.

Іван Іванавіч Грыгаровіч (1792–1852) адшукаў каштоўныя дакументы ў архівах гарадоў усходняй Беларусі, публікацыю якіх ён задумаў у выглядзе трохтомнага выдання «Белорусский архив древних грамот». У свет выйшаў першы том (1824), быў падрыхтаваны, але не апублікаваны другі. У першы том «Белорусского архива древних грамот» увайшлі 57 актаў, што паказвалі, які «ўціск давялося цярапець праваслаўным ад папізму». Пры ўсёй станоўчасці факта выхаду першага беларускага археографічнага выдання неабходна адзначыць, што падбор дакументаў быў ідэалагізаваным. І.І. Грыгаровіч заслужыў званне «бацькі» беларускай археографіі.